



Isparta Okulu'ndan Kavram Birliğı Çağrısı: Yazın İncelemesi Terimleri

Isparta Okulu Dergisi
2025, Cilt: 5(1), s.1-12
<https://ispartaokuludergisi.com>
iodergisi@gmail.com

Tuba SAYGIN AVŞAR¹, Ramazan ERDEM², Burak KUNDAKÇI^{3,4}

A Call for Conceptual Unity from Isparta School: Literature Review Terminology

Özet

Bu makale, Türkçe akademik yazında yazın incelemesi terimlerinde yaşanan kavramsal belirsizlikleri ele alarak tutarlı terim önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Yazın incelemesi, bir konudaki mevcut bilimsel verilerin tamamını detaylıca incelemek, verileri haritalandırmak, boşlukları belirlemek ve yeni sorular oluşturmak için kullanılan temel bir yöntemdir. Ancak, "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" gibi terimlerin farklı kullanımları bilimsel iletişimde tutarsızlığa sebep olmaktadır. Bu çalışmada, sosyo-bilişsel yaklaşım benimsenerek, İngilizce kavramların uygun şekilde Türkçeleştirilmesi önerilmektedir. Bu kapsamda “*traditional literature review*” için “geleneksel yazın incelemesi”, “*systematic literature review*” için “sistematik yazın incelemesi”, “*rapid literature review*” için “hızlı yazın incelemesi”, “*systematic scoping review*” için “sistematik kapsam incelemesi”, “*umbrella review*” için “şemsiye yazın incelemesi”, “*qualitative literature review*” için “nitel yazın incelemesi”, ve “*integrated review*” için “bütünleşik yazın incelemesi” önerilmektedir. Çalışmada bu terimlerin uluslararası rehberlerle uyumlu olduğu vurgulanarak, tutarlı kullanımın bilimsel şeffaflığı ve disiplinler arası iletişimi güçlendireceği savunulmaktadır. Bu çalışma terimlerin tutarlılığını teşvik ederek, Türkiye’de daha sağlam ve iletişim odaklı bir akademik ortamın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazın İncelemesi, Kapsam İnceleme, Sentez

¹ Dr., Kıdemli Araştırmacı, Institute for Global Health, University College London, t.avsar@ucl.ac.uk, Sorumlu Yazar

² Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, raerdem@yahoo.com

³ Dr. Araştırma Görevlisi, Centre for Musculoskeletal Research, The University of Manchester, burak.kundakci@manchester.ac.uk

⁴ Sheffield Centre for Health and Related Research (SCHARR), The University of Sheffield, Sheffield, UK

Abstract

This article seeks to clarify the conceptual ambiguities surrounding literature review terminology within Turkish academic discourse and proposes a coherent framework for consistent usage. As a foundational method in scientific inquiry, literature review serves critical functions, including critically reviewing and mapping existing evidence, identifying research gaps, and generating novel questions. However, terminological inconsistencies, particularly in the use of expressions such as “review,” “literature review,” and “literature survey,” hinder scientific communication and methodological clarity. To address this issue, the study adopts a socio-cognitive approach to the Turkish adaptation of English-language concepts, emphasising semantic precision and contextual relevance. Accordingly, it recommends the following standardised terms: geleneksel yazın incelemesi (traditional literature review), sistematik yazın incelemesi (systematic literature review), hızlı yazın incelemesi (rapid literature review), sistematik kapsam incelemesi (systematic scoping review), şemsiye yazın incelemesi (umbrella review), nitel yazın incelemesi (qualitative literature review), and bütünlük yazın incelemesi (integrated review). The proposed terminology aligns with international methodological guidelines and aims to enhance scientific transparency and interdisciplinary dialogue. By fostering terminological consistency, the study contributes to the development of a more robust and communicative academic environment in Türkiye.

Keywords: Literature Review, Scoping Review, Synthesis

Giriş

Bilimsel araştırmaların temel yapı taşlarından biri olan yazın incelemesi, bir konu hakkında kapsamlı bir bilgi sağlamak için birden fazla çalışmanın bulgularını bütünlleştirir. Mevcut verilerin haritalandırılması, yazındaki boşlukların belirlenmesi ve yeni araştırma soruları ortaya konulması için gereklidir (Synder, 2019). Yazın incelemesi bireysel çalışmaların ortaya koyamadığı kalıpları, çelişkileri ve ilişkileri ortaya çıkarabilir. Ayrıca, yazın incelemeleri ekonomik değerlendirmeler gibi bazı çalışmalarda temel parametrelerin belirlenmesinde de kullanılır (Drummond vd., 2008).

Teorik temelleri ve kullanılan yöntemler bakımından birbirinden farklılaşan farklı yazın incelemesi türleri mevcuttur (Grant vd., 2009). Buna ek olarak Türkçe yayımlanan bilimsel çalışmalarda, yazın incelemesi türleri için çok çeşitli Türkçe karşılıklar tercih edilmektedir. Örneğin, "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" kelimeleri bazen aynı çalışma türünü tanımlamak amacıyla kullanılmakta iken, bazen yazın incelemesinin farklı aşamalarını ifade etmek için kullanılmaktadır (örneğin, literatür taraması veri tabanlarında makale arama işlemini ifade edebilir).

Bu kavram tutarsızlıkları, bilimsel iletişimde anlaşılabilirliği azaltmakta ve araştırma yöntemlerinin doğru aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Bilimsel kavramların yerleştirilmesi sadece dilsel değil, aynı zamanda kavramsal bir işlemdir. Türkçeleşmiş terimlerin kullanımı bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasını kolaylaştırır, kavramların içselleştirilmesini artırır ve dilin gelişimine katkı sağlar

(Arıcı ve Kaldırım, 2015). Ancak, dilsel kökeni güçlendirmek ile bazı yerleşik kavramları koruyarak akademik anlam birliğini sürdürmek arasında bir denge kurmak gerekmektedir.

Bilindiği üzere, Türkçe olarak yapılan bilimsel çalışmalarda birçok terim, kavram farklı dillerden ödünç alarak kullanılmaktadır (Canım-Alkan, 2016). Bu ödünç alma sürecinde herhangi bir rehber ya da ortak bir anlayış bulunmadığı için her bilim insanı kendi öznel bakışıyla kavramı Türkçeleştirmektedir. Bu da ciddi anlamda kavram karmaşasına yol açmaktadır. İlaveten ödün alınan kavramın farklı dildeki bağlamı dikkate alınmadığında ciddi anlam kayıpları söz konusu olmaktadır.

Yazın incelemesi, günümüzde bilimsel çalışmalarda temel bir yöntem olmakla birlikte, bu kavramın karşılandığı terimlerdeki farklılıklar bilimsel tutarlılığı tehdit etmektedir. Bu makale, Türkçe akademik yazında yazın incelemesi ile ilişkili kavramlarda yaşanan belirsizlikleri tartışmak ve bu konuda kavramsal bir birlik oluşturma çabasına katkı sunmayı amaçlamıştır.

Sağlık okuryazarlığı; sağlık hizmetlerinin etkin kullanımı, bireylerin kendi sağlıkları üzerindeki kontrolünün artırılması ve sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi açısından kritik öneme sahip kavramlardan biri olarak değerlendirilebilir. İnsan yaşamının temel unsurlarından biri olan sağlık alanında; bilgi temelli, çok boyutlu ve dinamik yapısıyla; bilgi edinme, anlamlandırma, davranışa dönüştürme ve bu davranışları sürdürülebilir kılma becerilerini ifade eden sağlık okuryazarlığı (Kaya, 2024), sağlık sistemlerinin karmaşıklığı ve tıbbi bilginin hızla artması nedeniyle günümüz sağlık sistemlerinin en önemli kavramlarından biri haline gelmiştir (Nutbeam, 2000; Sørensen vd., 2012).

Yöntem

Çalışmada kavramların Türkçe karşılıklarının belirlenmesi için öncelikle kavramsal çözümleme yapılarak, terimin İngilizce kaynak anlamı, kullanım bağlamı ve özgül bilimsel işlevi belirlenmiştir. Kavramsal çözümleme sürecinde, her inceleme türü için öncelikle uluslararası rehberlerdeki tanımlar incelenmiştir (Arksey ve O'Malley, 2025; Aromataris vd., 2020; Higgins vd., 2024, ardından Türkçe karşılıklar dilbilimsel ve yöntemsel ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Dilbilimsel ölçütler arasında TDK sözlük anlamları, kelimenin Türkçe doğal akışa uygunluğu ve sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri yer almıştır. Yöntemsel ölçütler ise terimin ilgili inceleme türünün kapsamını ve rehber uyumunu korumasını sağlamıştır.

Türkçeleştirme kararları şu somut ölçütlere göre verilmiştir:

- (i) TDK sözlük anlamı ve Türkçe doğal akışa uygunluk,
- (ii) Uluslararası rehberlerdeki tanım ve kapsam ile uyum,
- (iii) Kavramın yöntemsel işlevini koruma,
- (iv) Sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri (prototipiklik, bağlamlılık, disiplinlerarasılık).

Çalışmada yapılan terim önerilerinin Türkçeye dilbilimsel açıdan uygunluğunu

sağlamak için kullanılan sosyo-bilişsel yaklaşımın temel ilkeleri şunlardır (Temmerman ve Kerremans, 2004):

1. Prototipiklik İlkesi

Kavramsal kategoriler her zaman kesin sınırlarla belirlenmiş değildir. Tanımlar katı olmaktan ziyade, “prototipik” merkezler etrafında yer alır ve sınırları daha belirsizdir. Gerçek kullanımda terimlerin anlamı bağlama göre değişebilir. Örneğin, “Meyve” kategorisinde elma prototipik bir örnektir; herkes elmayı meyve olarak tanıır. Ancak domates gibi sınırda kalan örnekler, bağlama göre meyve ya da sebze olarak değerlendirilebilir.

2. Bilişsel Bağlılık

Terminoloji, uzmanların bilgiyi gerçekte nasıl kavramsallaştırdığını yansıtmalıdır. Terimler, uzmanların zihinsel temsilleri ve kavramsal yapıları dikkate alınarak ele alınmalıdır. Örneğin, bir biyolog için “hücre” terimi, çekirdek, sitoplazma ve organellerle birlikte zihinsel bir yapı olarak kavramsallaşır. Terminoloji bu zihinsel modeli yansıtmalıdır; sadece sözlük tanımını yeterli olmaz.

3. Sosyokültürel Bağlılık / Bağlamlılık

Terimler, topluluklar (uzmanlar, kurumlar, kullanıcılar vb.) arasındaki sosyal müzakere süreciyle anlam kazanır. Kültürel ve disiplinler farklılıkları önemli olup, terimler kullanım bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Örneğin, “Sürdürülebilirlik” terimi bir çevre bilimci için ekolojik dengeyi, bir ekonomist için kaynak verimliliğini, bir siyasetçi için toplumsal politikaları ifade edebilir. Anlamı, kullanıldığı topluluğa ve bağlama göre şekillenir.

4. Dinamiklik

Terimler ve kavramlar zamanla değişir ve evrilir. Terminoloji sabit ve durağan değildir; anlamlar, bilgi geliştikçe ve kullanım değiştikçe dönüşebilir. Örneğin, “Bulut bilişim” terimi 2000’lerin başında yeni bir teknoloji iken, günümüzde çok daha geniş bir kavram haline gelmiştir. İçeriği ve kapsamı zamanla değişmiştir.

5. Disiplinlerarasılık

Günümüz kavramları çoğunlukla birden fazla disiplinin kesişiminde yer alır. Terminoloji çalışmalarında yalnızca tek bir alanın değil, birden fazla uzmanlık alanının bakış açılarının dikkate alınması gerekir. Örneğin, “Yapay zeka” terimi hem bilgisayar biliminde algoritmalarla, hem psikolojide insan benzeri düşünme ile, hem de etik alanında karar alma sorumluluğu ile ilişkilidir. Bu nedenle farklı disiplinlerin katkısı önemlidir.

Sosyo-bilişsel yaklaşım ilkeleri, İngilizce kaynaklı kavramların Türkçeye yalnızca dilbilgisel çeviriyle değil, doğru bir kavramsal yerleştirme ile aktarılması gerektiğini hatırlatır. Bu ilkeleri dikkate almak, terimin benimsenmesini, anlaşılmasını ve kalıcı olmasını büyük ölçüde kolaylaştırır.

Yazın İncelemesi Terimleri

Derleme, Literatür Taraması ve Yazın İncelemesi

İngilizce’de “review” ya da “literature review” kelimeleri yerine "derleme", "literatür taraması" ve "yazın incelemesi" ifadeleri genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Oysa bu terimler arasında hem dilbilimsel hem de yöntemsel açıdan anlam farkları vardır. "derleme" daha genel ve sistematik olmayan bir bilgi toplama sürecini ifade ederken, "literatür taraması" terimi çoğu zaman eleştirel ve sistemli bir değerlendirme sürecini kapsamaktadır. Ancak "literatür" kelimesi, yabancı kökenli olması nedeniyle Türkçenin doğal akışına aykırı görülebilmektedir. TDK’daki karşılıkları da “edebiyat” ve “kaynak” olup, bir konuyla ilgili bilimsel yöntemler kullanılarak oluşturulmuş çalışmalar anlamını vermemektedir (TDK, t.y.). Bu nedenlerle "literatür incelemesi" yerine "yazın incelemesi" terimi önerilmektedir.

Sistematik olmayan incelemeler kümesinde, prototipiklik İlkesi uyarınca ‘geleneksel yazın incelemesi’ prototipik merkez olarak kabul edilmiştir. Bu kavram, uluslararası yazında ‘traditional literature review’ ile doğrudan örtüşmekte ve sistematik olmayan, anlatı odaklı incelemelerin en yaygın biçimini temsil etmektedir. ‘Derleme’ ise daha genel bir bilgi toplama sürecini ifade eder ve yöntemsel çerçevesi belirsizdir; bu nedenle kavramsal olarak daha dışsal bir konumda yer alır. ‘Literatür taraması’ ise yoğunlukla veri tabanı arama sürecini veya sınırlı bir kaynak incelemesini ifade eder, bu nedenle yöntemsel netliği düşük ve bağlamsal kullanımı değişkendir.

"Literatür" kelimesine karşılık olarak bazı akademik yayınlarda "alanyazın" terimi kullanılmaktadır (örneğin Ekinci vd., 2021). Ancak “alanyazın” kelimesi, "bir alt alanın yazını" gibi özel bir anlam taşıyormuş izlenimi vererek genel anlamda yapılan akademik değerlendirmeleri sınırlandırabilir. Oysa “yazın incelemesi” ifadesi, hem yöntemsel derinliği hem de disiplinler üstü uygulanabilirliği daha anlaşılır biçimde karşılamaktadır. Sosyo-bilişsel yaklaşımın Sosyokültürel Bağlılık ilkesi uyarınca, terimlerin topluluklar arası müzakereyle anlam kazandığı kabul edilmekle birlikte, geniş akademik toplulukta kavramsal birlik sağlamak için daha kapsayıcı bir karşılık tercih edilmelidir. Bu nedenle, uluslararası literatürdeki ‘literature’ kavramının kapsamını koruyan ve Türkçenin doğal akışına uygun olan ‘yazın’ terimi önerilmektedir. "Alanyazın" gibi yeni türetilmiş terimlere gerek kalmaksızın, "yazın" terimi tek başına yeterli ve yerindedir.

Yazın İncelemesi Türleri

Çalışmada ele alınan temel yazın incelemesi türlerinin kısa tanımları, İngilizce terimleri ve önerilen Türkçe karşılıkları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Yazın İncelemesi Türleri

İngilizce Kavram	Türkçe Karşılık	Kısa Tanım
Traditional Literature Review	Geleneksel Yazın İncelemesi	Sistematiik olmayan, genel bilgi sunan anlatı odaklı inceleme.
Systematic Literature Review	Sistematiik Yazın İncelemesi	Belirli kurallara göre yürütölen, kapsamlı ve tekrarlanabilir inceleme.
Rapid Literature Review	Hızlı Yazın İncelemesi	Sistematiik incelemenin hızlandırılmış, sadeleştirilmiş hali.
Systematic Scoping Review	Sistematiik Kapsam İncelemesi	Geniş ve keşif odaklı sorular için yapılan sistematiik kapsam belirleme.
Umbrella Review	Şemsiye Yazın İncelemesi	Sadece yazın incelemelerini kapsayan üst düzey sistematiik inceleme.
Qualitative Literature Review	Nitel Yazın İncelemesi	Nitel araştırmaları kapsayan sistematiik inceleme
Integrated Review	Bütünleşik Yazın İncelemesi	Farklı türdeki çalışmaları birleştirerek yeni kuramsal çerçeveler sunan inceleme.

Geleneksel Yazın İncelemesi (Traditional Literature Review)

Geleneksel yazın incelemesi, anlatı derleme veya sistematiik olmayan derleme olarak da bilinir. Geleneksel yazın incelemesi, birden fazla gerçeğe ve bağlamsal yoruma vurgu yapar ve sistematiik derlemelerin olgucu (pozitivist) temelleriyle karşıtlık gösterir (Sukhera, 2022). Bu incelemeler, yeni veri sunmaz; bunun yerine belirli bir konu hakkındaki mevcut verileri özetler ve analiz eder. Sistematiik derlemelere kıyasla daha eski bir yöntem olarak kabul edilir (Gregory vd., 2021). Sistematiik derlemelerin aksine PRISMA gibi yapılandırılmış protokollere uyarak yazılması şart değildir. Genellikle, tarihsel bakış açıları gibi sistematiik derlemelere uygun olmayan konular için kullanılır. Geleneksel yazın incelemesinin yapısı esneklik; yazarlar bulguları konulara veya karmaşıklık düzeyine göre sunabilirler.

Sistematiik Yazın İncelemesi (Systematic Literature Review)

Systematic Literature Review karşılığı olarak, "sistematiik yazın incelemesi" kavramı önerilmektedir. Türkçede "Sistematiik" kelimesi TDK'da "düzenli, belli ilkelere, kurallara uyan" anlamında tanımlanmaktadır (TDK, t.y). Bu kelimenin yerini tutan ve yukarıda belirtilen dilbilimsel şartları sağlayan tek bir sözcük bulunamadığından kelime aynen kullanılmıştır.

Sistematiik yazın incelemesi, belirli bir araştırma sorusuna ilişkin mevcut tüm

kanıtı önyargıyı en aza indirerek ve güvenilir sonuçlar sunarak tanımlamak, seçmek, eleştirel olarak değerlendirmek ve sentezlemek amacıyla önceden tanımlanmış ve sistematik yaklaşımlar kullanan titiz bir araştırma yöntemidir (Higgins vd., 2024, Aromataris vd., 2014). Sistematik yazın incelemeleri için geliştirilmiş ve uluslararası kabul görmüş pek çok rehber bulunmakla birlikte, en yaygın olanları Cochrane sistematik inceleme rehberi ve PRISMA raporlama rehberidir (Higgins vd., 2024; Page vd., 2021). Sistematik yazın incelemelerinde elde edilen veriler sıklıkla meta-analiz yöntemiyle analiz edilir ve bundan dolayı bazen çalışmanın ismi için sistematik yazın incelemesi yerine meta-analiz teriminin tercih edildiği gözlenmiştir. Ancak meta-analiz bir çalışma tasarımı değil, özel bir istatistiki yöntem olduğundan uluslararası rehberlerde çalışma isminin sistematik yazın incelemesi, meta-analiz yapıldıysa meta-analizli sistematik yazın incelemesi olarak belirtilmesi önerilmektedir (Higgins vd., 2024, Kolaski vd., 2023).

Hızlı Yazın İncelemesi (Rapid Literature Review)

Rapid Literature Review kavramı için Türkçede “hızlı yazın incelemesi” ifadesi önerilmektedir. “Hızlı” sözcüğü, Türk Dil Kurumu’nda “çabuk yapılan, kısa sürede sonuçlanan” anlamında tanımlanmakta olup (TDK, t.y.), kavramın İngilizce karşılığını doğrudan ve doğru biçimde yansıtmaktadır.

Hızlı yazın incelemesi, karar vericilere zamanında kanıt sunmak amacıyla belirli sistematik inceleme adımlarını sadeleştiren veya kısmen atlayan, hızlandırılmış bir bilgi sentezi yöntemidir. Bu tür yazın incelemeleri genellikle 1–48 hafta içinde tamamlanırken (Featherstone vd., 2015), klasik sistematik incelemeler 12–24 ay sürebilmektedir (Higgins vd., 2024). Konunun aciliyetine ve araştırma sorusuna göre izlenen yöntemlerde değişiklikler yapılabilir. Örneğin, COVID-19 salgını ilgili politikalar geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla bu incelemeler sıklıkla kullanılmıştır (Tricco vd., 2020). Hızlı yazın incelemesi için uluslararası düzeyde kabul görmüş rehberler mevcuttur ve bunlardan biri de Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayımlanan kılavuzdur (Tricco vd., 2017).

Daha önce bu yöntem “hızlı derleme” olarak tanımlanmış olsa da, 10 Ağustos 2025 tarihinde Google Akademik, ULAKBİM ve DergiPark’ta yapılan aramada bu yöntemin kullanıldığı bir yayın bulunamamıştır (Deveci, 2024; İşcan ve Aksoy, 2022). Dolayısıyla bu yöntemin Türkçe yazında yeni ortaya çıkan bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

Sistematik Kapsam İncelemesi (Scoping Review)

Scoping Review kavramı için Türkçede “sistematik kapsam incelemesi” ifadesi önerilmektedir. Bu yöntem ilk olarak Arksey ve O’malley (2005) tarafından kavramsallaştırılmış olup; belirli bir konu, alan, kavram veya olguya ilişkin mevcut kanıtın kapsamını sistematik biçimde belirleyen, haritalayan ve özetleyen bir kanıt sentezi yaklaşımıdır (Munn vd., 2022). Sistematik kapsam incelemeleri, literatürün genişliğini ortaya koymayı, araştırma boşluklarını belirlemeyi ve kavramsal netliği sağlamayı amaçlar. Bu inceleme türü için de Johanna Briggs Institute (JBI) tarafından geliştirilen ve uluslararası düzeyde kabul görmüş olan metodolojik çerçeveler ve PRISMA-ScR raporlama standardı yayımlanmıştır

(Tricco vd., 2018, Aromataris, 2020; Pollock vd., 2023).

“Scoping review” kavramının Türkçeye çevrilmesinde de bugüne kadar tam bir birlik sağlanamamıştır. Yayınlarda "kapsamlı inceleme", "kapsam incelemesi", "kapsamlı literatür taraması" gibi farklı terimler kullanılmaktadır. Ancak bu terimler, çoğu zaman sistematik olmayan incelemelerle karışmakta ve yöntemsel netliği azaltmaktadır.

"Kapsamlı yazın incelemesi" ifadesi, terim olarak yerinde bir kullanımdır. Gerçekten de bu tür çalışmalar, sistematik yazın incelemelerine kıyasla daha geniş kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Sistematik yazın incelemelerinde genellikle belirli ve dar kapsamlı bir araştırma sorusuna (örneğin, “X’in Y üzerindeki etkisi nedir?”) cevap aranırken, kapsamlı yazın incelemeleri daha genel ve keşif odaklı sorularla yazına daha geniş bir açıdan yaklaşmaktadır. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda “kapsamlı derleme” ya da “kapsamlı inceleme” gibi ifadelerin, sistematik olmayan klasik derleme türlerine nitelik kazandırmak amacıyla kullanıldığı gözlemlenmektedir (örneğin, Okçu, 2025). Bu tür kullanımlar kavramsal belirsizlik yaratmakta ve yönteme dair yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir.

Bu belirsizliği gidermek ve çalışmanın sistematik yazın incelemesi ilkelerine uygun olarak yürütüldüğünü açıkça ifade edebilmek adına, ilgili çalışmalar için 'sistematik kapsam incelemesi' teriminin kullanılması önerilmektedir. Bu tercih, uluslararası raporlama standartlarının öngördüğü zorunlu sistematik adımlara dayanmaktadır. Bu rehberlerde, kapsam incelemesi sürecinin protokol geliştirme, sistematik arama, dahil etme/eleme ölçütleri, veri toplanması ve raporlama gibi yapılandırılmış aşamaları izlemesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla, 'kapsam incelemesi' ifadesi tek başına bu yöntemsel titizliği yansıtmakta yetersiz kalmakta; 'sistematik' ibaresi, uluslararası standartlarla uyumu ve yöntemsel şeffaflığı vurgulamak için eklenmiştir.

Şemsiye Yazın İncelemesi (Umbrella Review)

Umbrella Review kavramı için Türkçede “şemsiye yazın incelemesi” ifadesi önerilmektedir. Bu terim, “meta-review” ya da “review of reviews” olarak da adlandırılır ve özellikle sistematik yazın incelemelerini ele alan bir inceleme türüdür (Aromataris vd., 2015, Faulkner vd., 2022). Bir konuda çok sayıda çalışma ve yazın incelemesinin yayımlandığı durumlarda tercih edilir. Bu inceleme türü de sistematik yazın incelemesiyle aynı yaklaşım ve süreçlere dayanır; ancak temel farkı, incelemeye sadece yazın incelemesi çalışmalarının dahil edilmesi, birincil çalışmaların dahil edilmemesidir (Fernandez vd., 2025).

Nitel Yazın İncelemesi (Qualitative Literature Review)

Qualitative Literature Review karşılığı olarak, "nitel yazın incelemesi" terimi önerilmektedir.

Nitel yazın incelemesi, ilgi duyulan bir olguya dair kanıtları özetlemek veya nicel kanıtları tamamlamak amacıyla, nitel araştırma çalışmalarından elde edilen bulguları sentezleyen sistematik bir inceleme türüdür. Bu yöntem, diğer sistematik inceleme türlerinde olduğu gibi, protokol geliştirme, sistematik arama,

kalite değerlendirmesi ve veri sentezi gibi sistematik yaklaşımları takip eder (Noyes vd., 2018).

Bu inceleme türünün temel amacı, birincil nitel araştırmaların sıklıkla ele aldığı, genellikle incelikli veya hassas nitelikteki konulara dair daha derin bir anlayış oluşturmaktır (Flemming vd., 2019). Nitel yazın incelemesinden elde edilen bulgular, bir durumun etkisiyle ilgili çeşitli yorumlar sağlayabilir ve bireylerin veya grupların alınan hizmetlere dair deneyimlerini, görüşlerini, inançlarını ve önceliklerini daha iyi anlamayı mümkün kılabilir (Flemming vd., 2019). Cochrane Nitel ve Uygulama Yöntemleri Grubu (Cochrane Qualitative and Implementation Methods Group) tarafından yayımlanan rehberler nitel yazın incelemeleri için yol göstermektedir (Noyes vd., 2018).

Bütünleşik Yazın İncelemesi (Integrated Review)

Integrated Review kavramı için diğer kavram önerileriyle tutarlı olacak şekilde “bütünleşik yazın incelemesi” terimi önerilmektedir. Bütünleşik yazın incelemesi tek bir çalışma türüne odaklanmak yerine bir soruya cevap bulmak için yapılmış farklı çalışma türlerini (örn., deneysel ve deneysel olmayan çalışmalar) sistematik olarak bir araya getirerek mevcut bilgiyi sentezleyen bir yazın incelemesi türüdür (Toronto vd., 2005). Böylelikle nicel ve nitel verilerin tamamı birlikte ele alınarak bir konunun farklı yönleri incelenir. Bütünleşik yazın incelemesi için geliştirilmiş ve sıklıkla kullanılan bir yöntem rehberi de mevcuttur (Toronto vd., 2020).

Tartışma

Yazın incelemesi, bilimsel bilginin yapılandırılması ve değerlendirilmesinde temel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ancak Türkçe akademik yazında bu yöntemi tanımlamak için kullanılan terimlerdeki çeşitlilik, hem kavramsal belirsizliklere hem de yöntemsel tutarsızlıklara yol açmaktadır. Bu çalışma, yazın incelemesi türlerine ilişkin Türkçe karşılıkların dilbilimsel ve yöntemsel açıdan değerlendirilmesini amaçlamış; uluslararası rehberlerle uyumlu, tutarlı ve anlaşılır terim önerileri sunarak bilimsel iletişimin niteliğini artırmayı hedeflemiştir. Kavram birliği sağlanması, hem araştırma süreçlerinin şeffaflığını destekleyecek hem de disiplinler arası etkileşimi kolaylaştıracaktır.

Yayımlanan çalışmalarda kullanılan yaklaşım veya yöntemlere bağlı olarak yazın incelemelerine farklı isimler verilmesinden dolayı bu çalışmada ele alınan türler dışında farklı türler de olduğu iddia edilebilir (örneğin, meta-analiz, hızlı yazın incelemesi ya da eleştirel yazın incelemesi). Ancak kullanılan yöntemin çalışma tasarımından bağımsız olarak ele alınması gerektiğinden bu çalışmada yazın incelemesi türleri belirlenirken çalışma tasarımı esas alınmıştır. Çalışmaya dâhil edilecek yazın incelemesi türleri belirlenirken de sıklıkla kullanılan ve hakkında uluslararası bir rehber bulunan türler esas alınmıştır. Çalışmada sunulan terimler ve ilkeler kullanılarak tutarlı yeni terimler üretilmesi de mümkündür. İlerleyen araştırmalarda, meta-sentez gibi analiz yöntemlerinin terminolojik konumunun netleştirilmesi, yazın incelemesi alanında kapsamlı bir kavramsal birlik sağlanmasına katkı sunacaktır.

Bu çalışmada ele alınan yazın incelemesi türlerinin herhangi birinin diğerinden

daha değerli olduğu iddia edilmemektedir. Özellikle, sistematik yazın incelemelerini geleneksel incelemelerin üzerinde konumlandıran yaygın hiyerarşi, bazı durumlarda yanlış yönlendirici olabilir; çünkü her iki yöntem de farklı ve birbirini tamamlayan amaçlara hizmet eder. Anlatı derlemelerinin yorumsal ve eleştirel açıdan güçlü yönlerinin yeterince tanınmaması ise, araştırma israfına yol açabilir ve karmaşık alanlardaki anlayış derinliğini sınırlayabilir (Greenhalgh vd., 2018).

Bu çalışma; araştırmacılar, editörler ve eğitimciler açısından dikkate değer sonuçlar taşımaktadır. Yayımlanan bilimsel çalışmalarda tutarlılığı sağlamak adına, yazarlar çalışmalarında yukarıda önerilen terimleri kullanmayı benimseyebilirler. Akademik dergi editörleri ve hakemler yazın incelemesi çalışmalarında mutlaka ilgili bir rehberle atıf yapılmasını ve mümkünse o yazın incelemesi yöntemi ile ilgili bir kontrol listesinin makaleyle birlikte kaydedilmesini talep edebilirler. Buna ek olarak lisansüstü eğitim derslerinde yazın incelemesi kavramlarına ve uluslararası rehberlere yer verilmesi de bu hassasiyetin yeni araştırmacılara aktarılması için önemlidir.

Sonuç

Türkçe akademik yazında kullanılan bilimsel terimlerde tutarlılığın sağlanması, bilimsel iletişimin niteliğini artıracak ve kavramların toplumsallaşmasına katkı sunacaktır. "Yazın" terimi "literatür" karşısında daha yerli ve kavramsal olarak yeterlidir. "Alanyazın" gibi türetmelere gerek kalmaksızın, mevcut dil kaynaklarıyla kavramsal birlik kurulabilir. Çalışma, hem uluslararası anlam birliğini hem de Türkçenin ifade kabiliyetini korumak amacıyla tanımlanan terimlerin akademik yayınlarda benimsenmesini önermektedir.

Akademik topluluk içindeki terim tercihleri farklılık gösterebilir; ancak ortak payda yöntemsel şeffaflık ve bilimsel tutarlılık olmalıdır. Bu da kullanılan terimlerin bağlı bulunduğu yöntem rehberleri (Aromatis vd., 2020; Higgins vd., 2019) ile ilişkilendirilmesiyle sağlanabilir. Kavram birliğine yönelik bu girişimin, alanyazında daha net ve etkili bir bilimsel iletişime katkı sağlaması umulmaktadır.

Teşekkür

Dilbilim yönünden izlenen yaklaşımı ve önerilen terimleri inceleyerek geri bildirim sunan Dr. Osman Çöllü ve Dr. Tuğba Erhan'a teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Arıcı, A. F., & Kaldırım, A. (2015). 21. yüzyılda bir medeniyet ve bilim dili olarak Türkçe: sorunlar ve çözümler. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 269-284.

Arksey, H., & O'malley, L. (2005). Scoping studies: towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.

Aromataris E, Munn Z (2020). JBI Manual for Evidence Synthesis JBI, 2020. Available at <https://synthesismanual.jbi.global>. DOI: 10.46658/JBIMES-20-01

Aromataris, E., & Pearson, A. (2014). The systematic review: an overview. *The American Journal of Nursing*, 114(3), 53-58. DOI:10.1097/01.NAJ.0000444496.24228.2c

Aromataris, E., Fernandez, R., Godfrey, C. M., Holly, C., Khalil, H., & Tungpunkom, P. (2015). Summarizing systematic reviews: methodological development, conduct and reporting of an umbrella review approach. *JBIM Evidence Implementation*, 13(3), 132-140.

Canım-Alkan, S. (2016). Türkçe akademik yazımda çeviri ve terim sorunları. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), 78-79.

Deveci, İ. (2024). Çevrim içi sistematik literatür derleme eğitiminin doktora öğrencileri üzerindeki yansımaları. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 129-156.

Drummond, M. F., Iglesias, C. P., & Cooper, N. J. (2008). Systematic reviews and economic evaluations conducted for the National Institute for Health and Clinical Excellence in the United Kingdom: a game of two halves?. *International Journal Of Technology Assessment in Health Care*, 24(2), 146-150. <https://doi.org/10.1017/S0266462308080203>.

Ekinci, Y., Tutgun-ünal, A., & Tarhan, N. (2021). Dijital sağlık okuryazarlığı üzerine bir alanyazın incelemesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 148-165.

Faulkner, G., Fagan, M. J., & Lee, J. (2022). Umbrella reviews (systematic review of reviews). *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 15(1), 73-90.

Fernandez, R., Sharifnia, A. M., & Khalil, H. (2025). Umbrella reviews: a methodological guide. *European Journal of Cardiovascular Nursing*, zva012.

Flemming, K., Booth, A., Garside, R., Tunçalp, Ö., & Noyes, J. (2019). Qualitative evidence synthesis for complex interventions and guideline development: clarification of the purpose, designs and relevant methods. *BMJ global health*, 4(Suppl 1).

Garrity, C., Gartlehner, G., Nussbaumer-Streit, B., King, V. J., Hamel, C., Kamel, C., ... & Stevens, A. (2021). Cochrane Rapid Reviews Methods Group offers evidence-informed guidance to conduct rapid reviews. *Journal of Clinical Epidemiology*, 130, 13-22.

Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91-108.

Greenhalgh, T., Thorne, S., & Malterud, K. (2018). Time to challenge the spurious hierarchy of systematic over narrative reviews?. *European Journal of Clinical Investigation*, 48(6), e12931.

Higgins JPT, Thomas J, Chandler J, Cumpston M, Li T, Page MJ, Welch VA (editors). Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions version 6.5 (updated August 2024). Cochrane, 2024. Available from www.cochrane.org/handbook.

İşcan, H. Ö., & Aksoy, A. (2022). Veteriner Farmakoloji Ve Toksikoloji’de Meta-Analiz, Sistematik Derleme Ve Hızlı Derleme. *Veteriner Farmakoloji ve Toksikoloji Derneği Bülteni*, 13(1), 55-69.

Kolaski, K., Romeiser Logan, L., & Ioannidis, J. P. (2023). Guidance to best tools and practices for systematic reviews. *Journal of Pediatric Rehabilitation Medicine*, 16(2), 241-273.

Noyes, J., Booth, A., Cargo, M., Flemming, K., Garside, R., Hannes, K., ... & Thomas, J. (2018). Cochrane Qualitative and Implementation Methods Group guidance series—paper 1: introduction. *Journal of clinical epidemiology*, 97, 35-38.

Okçu, Z. (2025). Türkiye’deki Bağımsız Denetim Uygulamalarında Beklenti Boşluğuyla İlgili Kapsamlı Literatür Taraması. *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, 6: 46-61.

Page MJ, McKenzie JE, Bossuyt PM, Boutron I, Hoffmann TC, Mulrow CD, et al.

(2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *British Medical Journal*, 372:71. doi: 10.1136/bmj.n71

Pollock, D., Peters, M. D., Khalil, H., McInerney, P., Alexander, L., Tricco, A. C., ... & Munn, Z. (2023). Recommendations for the extraction, analysis, and presentation of results in scoping reviews. *JBMEvidence Synthesis*, 21(3), 520-532.

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339.

Temmerman, R., & Kerremans, K. (2003). Termontography: Ontology building and the sociocognitive approach to terminology description. *Proceedings of CIL17*, 7(1), 1-10.

Toronto, C. E., & Remington, R. (Eds.). (2020). A step-by-step guide to conducting an integrative review. Springer, ISBN 978-3-030-37504-1 (eBook)

Torraco, R. J. (2005). Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples. *Human resource development review*, 4(3), 356-367.

Tricco, A. C., Garritty, C. M., Boulos, L., Lockwood, C., Wilson, M., McGowan, J., ... & Straus, S. E. (2020). Rapid review methods more challenging during COVID-19: commentary with a focus on 8 knowledge synthesis steps. *Journal Of Clinical Epidemiology*, 126, 177-183.

Tricco, A. C., Langlois, E. V., & Straus, S. E. (Eds.). (2017). Rapid reviews to strengthen health policy and systems: a practical guide (pp. 1-116). Geneva: World Health Organization.

Türk Dil Kurumu (TDK) (t.y.). Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>.